מסורת הש"ס

(א) [תוספ' בכורות פ"ו], (ב) [עיין תוס' כתובות לג. בד"ה רבי וכו'], (ג) [בכורות נב:], (ד) [לעיל יב:], (ה) [לקמן קלה:],

תורה אור השלם

1 כִּי אֶת הַבְּכֹר בֶּן הַשְּׂנוּאָה יַכִּיר לָתֶת לוֹ פִּי שְׁנַיִם בְּכֹל אֲשֶׁר יִמָּצֵא לוֹ כִּי הוּא רֵאשִׁית אֹנוֹ לוֹ מִשְׁפַּט הַבְּכֹרָה: דברים כא יז

גליון הש"ס

רשב"ם ד"ה ירשו כו' ודוקא מלוה בשטר. עי' לקמן דף קמה ע"ב תוס' ד"ה ואין [הבכור] ובמהרש"א שם:

הגהות הב"ח

(א) רשב"ם ד"ה ואם אמר וכו' דסלקא דעתך אמינא כיון: (ב) ד"ה בחפורה וכו' בכי האי גוונא פליגי כצ"ל ותיבות שבחא דממילא נמחק: (ג) תוס' ד"ה ואם וכו' לקמן. נ"ב בדף קכו ע"ב:

מוסף רש"י

בשבח ששבחו נכסים לאחר מיתת אביהם. דהוי ליה ראוי ואין הבכור נוטל הבכורה בראוי, דכתיב בכל אשר ימצא לו (ב"מ קי:). **אחד מצרא.** שני חלקין שהבכור נוטל, אחד משום בכורה ואחד משום פשיטות, יהבינן ליה אחד מצרא זו אצל זו, שהרי שניהן חלקו הן והרי הן כחלק אחד (לעיל יב:).

מוסף תוספות

א. [ד]אכתי לא זכה ביה דמתנה קריה רחמנא ובמתנה כל דאמר אי אפשי בה דבריו קיימין. רשב"א.

אף מוחכרת ומושכרת שבחא דממילא קא אתי דלא חסרי בה מזוני מני ר' היא דתניא (א)[א]אין בכור נוטל פי שנים בשבח ששבחו נכסים לאחר מיתת אביהן (ב)רבי אומר אומר אני בכור נוטל פי שנים בשבח ששבחו נכסים לאחר מיתת אביהן אבל לא בשבח שהשביחו יתומים לאחר מיתת אביהן ירשו שטר חוב בכור נוטל פי שנים [ב]יצא עליהן שטר חוב בכור נותן פי שנים ואם אמר איני נותן ואיני נוטל רשאי מאי טעמייהו דרבנן אמר קרא 1לתת לו פי שנים (ג)מתנה קרייה רחמנא מה מתנה עד דמטיא לידיה אף חלק בכורה עד דמטיא לידיה ורבי אומר אמר קרא פי שנים מקיש חלק בכורה לחלק פשוט מה חלק פשוט אע"ג דלא מטא לידיה אף חלק בכורה אע"ג דלא מטא לידיה ורבנן נמי הכתיב פי שנים ההוא [ג]למיתבא ליה (ד)אחד מצרא ורבי נמי הכתיב לתת לו ההוא שאם אמר איני נוטל ואיני נותן רשאי א"ר פפא (ה)[ד]דיקלא ואלים ארעא ואסיק שירטון דכ"ע לא פליגי דשקיל כי פליגי בחפורה והוה שובלי שלופפי והוו תמרי דמ"ס שבחא דממילא ומר סבר [ה]אישתני: אמר רבה בר חנא אמר ר' חייא עשה כדברי רבי עשה כדברי חכמים עשה מספקא

רשב"ם

אף מוחכרת ומושכרת בשבחא דממילא. קמיירי דאין מעלין לה היתומים מזונות. ואם תאמר ליתני רועה באפר ואנא ידענא דהוא הדין למוחכרת ומושכרת היכא דלא מחסרי מזוני ונ"ל למיתני מוחכרת ומושכרת כלל דאיצטריך תו רועה באפר ללמד עליהם דבדלא חסרי מזונות איירי איצטריך סד"א כל מוחכרת ומושכרת לא שבחא דממילא הוא אלא ע"י בני אדם שחורשין בה ועודרין בה ולא ליסקול בה בכור פי שנים קמ"ל דכיון דהיתומין עצמן אין חורשין בהן ואין טורחין בהן אלא אחרים שבחא דממילא חשבינן לה היכא דאין מעלין לה מזונות: הכי גרסינן **מני רבי היא.** ולא גרסינן ומני דלא קמהדר אתירוצא דלעיל כלל אלא מילתא באפי נפשה היא דקבעי גמרא: **מני.** הך ברייתא דקתני דנוטל בכור בשבח ששבחו נכסים ממילא לאחר מיתת אביהן רבי היא: **בשבח ששבחו.** ממילא אבל כשהשביחו יורשין הכל מודים דאינו נוטל פי שנים: **ירשו שטר חוב.** היינו מלוה בשטר בכור נוטל פי שנים דכיון דמוחזק בשטר ועל פי השטר גובין את המלוה הרי הוא כאילו השטר השביח דהיינו נכסים ששבחו ממילא. ומיהו אליבא דרבנן אינו נוטל פי שנים ומסקנא דמילתיה דרבי היא והכי מוכח לקמן בשמעתין [ע"ב]. (ט)ודוקא מלוה בשטר אבל מלוה על פה ואפי' בעדים כיון דליכא שטרא ומצי למטען פרעתיה לך דהמלוה את חבירו בעדים אין צריך לפרעו בעדים [לקמן קע.] אפי' רבי מודה דלא שקיל פי שנים דהא אין מוחזקין מחוב זה כלל דנימא הנכסים שבחו מעצמן: **יצא עליהן שטר חוב.** שחייב אביהם לאחרים. מילתא באפי נפשה היא ודברי הכל ואפי' בלא ירשו שטר חוב מיירי: **בכור נותן פי שנים.** כי היכי דנוטל פי שנים שאותן נכסים נשתעבדו כולן למלוה: **ואם אמר איני נוטל.** פי שנים מכל ירושת אבי שהריני מוחל חלק בכורה ואטול חלק כפשוט ולפיכך לא אשלם למלוה פי שנים אלא כנגד מה שאני נוטל רשאי וכשתובעו זה המלוה לדין אין בית דין יכולין לכופו לפרוע אלא כנגד חלק פשיטותו. ונפקא מינה שצריך זה המלוה לתבוע את אחיו של זה לדין ואם אין יכול לכופס מפסיד או אם הלכו למדינת הים אין מורידין לבע"ח בקרקע עד דשמעו ב"ד טענת האחין דמה ידעינן איזה טענה יש להן דשמא יטענו פרענו או שטר פרוע הוא דסלקא דעתך (א)כיון דבכור הוא וזכי ליה רחמנא פי שנים ואינו יכול לומר איני חפץ שיהיו שלי דבעל כרחו הרי הן שלו דמשעה שמת אביו ירש פי שנים עד שיפקירם או עד שימכרם או יתנם לאחרים וצריך להגבות לזה המלוה כנגד פי שנים קא משמע לן דבעל כרחו לא זכי ליה רחמנא דכתב לתת לו כעין מתנה אם ירצה לקבלה ואם ימחה שלא לקבל אין מזכין לו לאדם בעל כרחו דלא קרייה רחמנא ירושה אלא מתנה אבל מחלק פשיטותו אינו יכול לומר כן שהרי יורש הוא בעל כרחו. ויש מפרשין ואם אמר איני נוטל בשטר חוב שיש לאבי על אחרים פי שנים וגם איני נותן בשטר חוב היוצא עליו פי שנים רשאי ושיבוש גמור הוא שהרי השטר היוצא על אביהן אינו דינו לגבות משטר שיש לאביהן על אחרים דמטלטלי דיתמי לא משתעבדי לבעל חוב אלא ממקרקעי הוא דקגבי הלכך אע"ג שמחל חלק בכורה מן השטרות של אביו כיון דבקרקעות הוא נוטל פי שנים חייב להחזיר למלוה פי שנים: **מאי טעמייהו דרבנן.** דאפי' בשבחא דממילא לא שקיל חלק בכורה: **עד דמטיא לידיה.** דנותן ואינו יכול ליתנה לאחרים דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם: **מקיש חלק בכורה לחלק פשוט.** דפי שנים היינו שני חלקים חלק פשוט וחלק בכורה והזכירם בתיבה אחת דהוה מצי למכתב חלק אחד על אחיו: **מה חלק פשוט אע"ג דלא מטא לידיה.** דכל ראוי שבעולם הבן יורש מאביו דהא לא איקריא ירושה מתנה דנימא אינו נוטל חלק פשוט אלא במוחזק אף חלק בכורה נמי. ומיהו ראוי גמור כגון שהשביחו יתומים לא שקיל פי שנים דלהכי אהני בכל אשר ימצא לו [דברים כא]: **אחד מצרא.** שני חלקים יטול במקום אחד כחלק פשוט שהוא חלק אחד ונוטל במקום אחד. ונפקא מינה דכל מקום שנפל לו הגורל לחלק פשוט יטול שם בלא גורל חלק בכורה ואם הן שני אחין ושלש שדות לא יפילו שלשה גורלות שנים לבכור ואחד לפשוט שהרי אם יפול חלק הפשוט בשדה האמצעי לא יזכה בו דאם כן נמצא נוטל הבכור בשני מקומות אלא שני גורלות יפילו ויטילוס על שני שדות החיצונות ואיזה שיעלה לבכור יקח ויטול גם האמצעי שאצלו עמו. ורבי איכא למימר דהך סברא נמי דחד מצרא נפקא ליה מהיקשא: **שאם אמר איני נוטל כו'.** ורבנן נמי תרתי שמעת מינה מדכתיב לתת שמעינן דמתנה קרייה רחמנא ואינו יכול ליתן עד דאתיא לידיה דנותן ומדכתיב לו שמעינן דלא זכה בה בכור עד שתבא לידו שאם אמר איני נוטל רשאי: **שאם אמר איני נוטל ואיני נותן.** האי איני נותן לאו דוקא נקט ליה הכא דהא מקרא לא ילפינן ליה אלא מסברא דכיון דאין נוטל ודאי לא יתן וה"פ ההוא שאם אמר איני נוטל לפי שאיני רוצה ליתן רשאי ואורחא דמילתא נקט שאין אדם רגיל לומר איני נוטל אלא מפני שצריך להחזיר מה שהוא נוטל לאחרים דמה לו ולצרה ליטול כדי ליתן: **דיקלא.** קטן הניח להן אביהן: **ואלים.** שנתעבה אחרי כן. וכן הניח להן ארעא ואסקא אחרי כן שירטון וזבל ונתייפתה בכך: **דכ"ע.** רבי ורבנן: **דשקיל.** דעדיין שמו עליו: **בחפורה.** שחת הניח להן ונעשו אחרי כן שובלי וכן שלופפי דקלים שהפריחו פירות ונעשו אחרי כן תמרים בכי האי גוונא (ב)שבחא דממילא פליגי: **ומר סבר.** רבנן: **אישתני.** העשב להיות חטין והפרחים להיות תמרים דהוי דבר אחר ושם אחר: **עשה.** הדיין כדברי רבי: **עשה.** ולא נאמר טעה בדבר משנה חוזר:
מספקא

תוספות

אף מוחכרת ומושכרת דלא חסרי בה מזוני. וא"ת אדתנא אבל בנו בתים ליפלוג וליתני בדידה במוחכרת ומושכרת גופה בד"א דלא חסרי מזוני אבל חסרי מזוני אין הבכור נוטל פי שנים ויש לומר דהוה אמינא במוחכרת ומושכרת גופה דחסרי בה מזוני דוקא אין הבכור נוטל פי שנים משום דהוי ראוי גמור דאין השבח על גוף הפרה אבל בנו בתים ונטעו כרמים שהשבח על גוף הקרקע אימא שאין זה ראוי ויטול פי שנים קא משמע לן: **ואם אמר איני נוטל ואיני נותן רשאי.** אומר ר"י דנפקא מינה אם היתומין קטנים דיכול לומר הבכור איני נוטל פי שנים וישאר הקרקע לפני היתומין ולא יטול מהן דאין נזקקין לנכסי יתומין אלא אם כן רבית אוכלת בהן ולקמן מפיק מלתת לו שיכול למחול לו בכורתו משום דעדיין לא אתיא לידיה (א)ואפילו בלא קנין כדמשמע לקמן (ג)דאמר דויתר בכל הנכסים דמדאחיל בהא אחיל בהא אבל חלק פשיטות לא יוכל למחול ולסלק עצמו באמירה בעלמא אם לא על ידי קנין ורבינו תם מפרש דאם אמר כשיצא עליו שטר חוב על הבכור עצמו ולא על האחין איני נוטל ואיני נותן רשאי ומפסיד בעל חוב ואין לו על היתומין כלום דלאו בעל דברים דידהו הוא ולא הוי דומיא דרישא דאיירי דיצא על כולן שטר חוב:
מספקא

עין משפט נר מצוה

מח א מיי' פ"ג מהל' נחלות הלכה ד סמג עשין צו טוש"ע ח"מ סי' רעח סעיף ו:

מט ב טוש"ע שם ס"י:

נ ג מיי' שם הל' ח ופי"ב מהל' שכנים הל' ב סמג שם טוש"ע ח"מ סי' קעד סעיף ב:

נא ד ה מיי' פ"ג מהל' נחלות הלכה ד סמג עשין צו טוש"ע ח"מ סי' רעח סעיף ו:

רבינו גרשום

מני. ברייתא זו דקתני הניח להם אביהם פרה וכו' דנוטל פי שנים: ר' היא דתנן אין הבכור נוטל פי שנים בשבח ששבחו נכסים לאחר מיתת אביהן. אפי' שבחו מאליהם דכל אשר ימצא לו בעינן: רבי אומר הבכו' נוטל פי שנים בשבח ששבחו נכסים לאחר מיתת אביהן. הואיל דשבחא ממילא קא אתי והכי נמי קתני ברייתא: ירשו שטר חוב. שהיה אחד חייב לאביהן: בכור נוטל פי שנים. משום דמלוה בשטר קלא אית ליה ומשום דמוחזקין בשטר כמאן דגביא דמי: והואיל דנוטל פי שנים בשטר חוב. פורע נמי פי שנים בחוב שמתחייב אביו בשטר (כולו). ואם אמר כו': מאי טעמא דרבנן. ת"ק דרבי: עד דמטיא לידיה. דנותן לא מצי יהיב ליה לאחריני. אף חלק בכורה עד דמטיא לידא דאבא לא מצי שקיל פי שנים: מקיש חלק בכורתו לחלק פשוט מה חלק פשוט אע"ג דלא מטא לידיה. דאבא אלא ראוי לו אפי' הכי שקיל דפשוט נוטל בראוי כבמוחזק. אף חלק בכורה נמי שקיל בשבחא דממילא אע"ג דלא מטי לידיה: ורבנן נמי הכתיב פי שנים. אמאי לא דרשי כרבי. ההוא דיהבינן ליה לבכור פי שנים: אחד מצרא. במקום אחד נוחלין לו חלק בכורתו סמוך לחלק פשוט שיהו ניכרים שהב' חלקים במקום אחד: דיקלא ואלים. שהי' קטן כשמת ושוב נתגדל. והכי נמי ארעא ומסקה שירטון. שנזדבלה מאליה שהרוח הפריח שם זבל משדות אחרות או הקשין שהיו שם בלו ונעשו זבל: כולי עלמא לא פליגי. דשקיל משום דכל אשר ימצא לו קרינן ביה: כי פליגי בחפירי והוי שובלי. שהניח להם אביהם חזיז ונתגדלו עד שנעשו שבלים. והכי נמי שלפופי והוו תמרי. שהניח להן אביהן תמרים מפריחין במקצתן ונעשים גדולים: דמר סבר. רבי שבחא ממילא אתי וכל אשר ימצא לו קרינן ביה: ומר סבר אשתני. מכמות שהניח להם אביהם ולא שקיל: